

ONPERSOONLIJKE PERSOONSIDENTITEIT Over de fictie van het Ik

Stefaan E. Cuypers

Wir kennen nur allein die Existenz unserer Empfindungen, Vorstellungen und Gedanken. *Es denkt*, sollte man sagen, so wie man sagt : *es blüzt*. Zu sagen *cogito*, ist schon zu viel, sobald man es durch *Ich denke* übersetzt. Das *Ich* anzunehmen, zu postulieren, ist praktisches Bedürfnis.

Georg Christoph Lichtenberg, *Sudelbücher* (Undatierbar : I/99, 1)

Inleiding : het moderne Zelf

Wie zijn we werkelijk ? Wat is de echte identiteit van een persoon ? Wat geeft aan ons leven eenheid ? Wat maakt dat een persoon één en dezelfde blijft gedurende zijn levensloop ? Niemand — of bijna niemand meer — in de recente menswetenschappen en de hedendaagse wijsgerige antropologie durft het nog aan op de ziel-substantie een beroep te doen om deze existentiële vragen te beantwoorden. Personen vallen weliswaar met hun lichamen niet volledig samen, maar hun inwendige Zelfen hebben toch niet meer dezelfde diepgang als het Cartesiaanse Ego. Het moderne Zelf wordt eerder opgevat als een *bundel van ervaringen* die dan al of niet bewust zijn en al dan niet geïdentificeerd worden met hersenprocessen. Het is echter sterk de vraag of in deze moderne visie het kind niet met het badwater wordt weggegooid.

In dit essay wil ik de desastreuze consequenties laten zien van de moderne gedachte dat een persoon niets anders is dan een reeks van ervaringen die accidenteel met een lichaam en een stel hersenen samenhangen. Dit tracht ik te doen aan de hand van enkele 'science fiction' gedachtenexperimenten zoals die gebruikt worden in de filosofische analyse van de numerieke persoonsidentiteit door de tijd heen¹, in het bijzonder binnen het kader van de Anglo-Amerikaanse filosofie van de geest.

Er bestaan geen personen

De gedachte dat een persoon niets anders is dan een serie van ervaringen (mentale toestanden en gebeurtenissen) leidt uiteindelijk tot een onpersoonlijke visie op de persoonsidentiteit. Indien personen in wezen bundels van ervaringen zijn, dan bestaat de (numerieke) persoonsidentiteit (door de tijd heen) zonder restrictie in de *mentale continuïteit en verbondenheid*.² Persoon X vandaag is één en dezelfde persoon als persoon Y in het verleden of de toekomst, indien en alleen indien er mentale continuïteit en verbondenheid bestaat tussen beiden. De eenheid van de mentale bundel wordt met andere woorden geheel en al geconstitueerd door de 'stroom van het bewustzijn', door de continue verbondenheid van het geheugen, het karakter en de talenten, de intenties en de ambities, de overtuigingen en de verlangens, en andere mentale kenmerken.

De klassieke, metafysische gedachte dat de persoonsidentiteit geconstitueerd wordt door ziel-substantiële identiteit wordt hierbij afgewezen als een illusie. Er is niet de minste empirische bewijsgrond voor het geloof in het Cartesiaanse Zelf. Het innerlijke geestesorgaan is blind voor het diepe Ik en reikt niet verder dan de oppervlakkige ervaringen. Geloven in verder en dieper liggende spirituele Ego's betekent geloven in metafysische mirakels.

Dit houdt in dat de voorstander van de bundel-visie op de persoonsidentiteit in zekere zin ontkent dat er personen bestaan. (Ik noem hem daarom in het vervolg : de nihilist.) Wat de nihilist met klem ontkent, is het bestaan van personen als afgescheiden en verschillend van het bestaan van ervaringen. Personen bestaan niet in de zin dat zij niet los en onafhankelijk van ervaringen bestaan. De nihilist herleidt de existentie van personen radicaal tot de existentie van ervaringen. *Personen zijn niet fundamenteel*. In tegenstelling tot ervaringen behoren personen niet tot de 'make-up' van de werkelijkheid.

Deze ontkenning van het bestaan van personen en hun identiteit is niet absurd. De tegenwerping 'ja, maar ik ben geen serie ervaringen, maar een persoon die ervaringen heeft' interpreteert de nihilist als een louter grammaticaal feit. Personen bestaan slechts in de taal, niet in de werkelijkheid. Alleen ervaringen hebben een actuele existentie, personen hebben slechts een nominale existentie. Ervaringen hebben geen persoonlijke eigenaar, maar doen zich voor in een onpersoonlijk universum. Niet 'ik heb pijn', maar 'er doet zich een pijn voor' drukt de werkelijke stand van zaken uit. '*Het pijn*' zou men moeten zeggen, zoals men zegt : 'het regent'.

De onpersoonlijke visie op de persoonsidentiteit beperkt zich niet tot het moderne Westen, maar is ook en vooral aanwezig in het oude Oosten, met name in het *boeddhisme* :

Boeddha heeft aldus gesproken : 'O Broeders, handelingen bestaan, en ook hun gevolgen, maar de persoon die handelt bestaat niet. Er is niemand om deze verzameling van elementen [handelingen, ervaringen] van zich af te gooien en niemand om een nieuwe verzameling van deze elementen op zich te nemen. Er bestaat geen Individu, het is slechts een conventionele naam die gegeven wordt aan een verzameling van elementen.³

Persoonsidentiteit kan een lege kwestie zijn

Een belangrijke consequentie van de onpersoonlijke visie is dat de persoonsidentiteit *ongedetermineerd* kan zijn. Soms, meestal in denkbeeldige gevallen, is er volgens de nihilist gewoonweg geen antwoord op de identiteitsvraag. Dit blijkt bijvoorbeeld het geval te zijn in de centrale gevallen van het gedachtenexperiment van het *spectrum* :

0 %	50 %	100 %
+ -----	? -----	----- -
Stefaan	Stefaan-Einsteinium	Einsteinium

Het gedachtenexperiment van het spectrum bestaat uit een reeks van logisch mogelijke gevallen waarin de graad van mentale verbondenheid tussen mijzelf — ik neem gemakshalve mijzelf als proefpersoon — vandaag en de resulterende persoon morgen varieert van maximaal (+) tot minimaal (-). Dit spectrum zou zich kunnen realiseren in een reeks van biotechnologische cel-vervangingsoperaties. Vannacht worden x procent van mijn hersencellen (en overige lichaamcellen) vervangen door nieuwe, numeriek en kwalitatief verschillende cellen naar het model — de celblauwdruk — van bijvoorbeeld Albert Einstein.

In het begin van de reeks (1-2 procent) zijn de directe mentale relaties van geheugen, karakter, kennis, enzovoort in kracht en aantal vrijwel maximaal. De resulterende persoon zal bijgevolg identiek zijn met mij, met dit verschil dat hij zich 'van binnen uit' de formule 'E=mc²' herinnert en een aantal van mijn (slechte) karaktertrekken niet heeft. Op het einde van de reeks (98-99 procent) is de mentale connectie minimaal of nihil. De resulterende persoon zal dus niet identiek zijn met mij, ik zal dood zijn en hij zal een andere persoon zijn, met name Einsteinium : een copie van Einstein die alle geheimen van de relativiteits-theorie kent en alle andere karakteristieken van Einstein vertoont.

Maar wat is in het midden van de reeks (rond vijftig procent) het antwoord op de identiteitsvraag 'zal de resulterende persoon identiek zijn met mij?' Wat is hier het antwoord op de overlevingsvraag 'zal ik sterven?' Wie is de

resulterende persoon Stefaan-Einsteinium ? Is hij Einsteinium of ben ik het ? Een mentale verbondenheid van vijftig procent rechtvaardigt zowel een positief als een negatief antwoord : ik kan *om het even wat* zeggen ! In de centrale gevallen van het spectrum is de persoonsidentiteit en het overleven met andere woorden onbeslisbaar.

Maar volgens de nihilist moet er hier geen belangrijke identiteitsbeslissing genomen worden, de identiteitsvraag hoeft niet beantwoord te worden. In de grensgevallen van het spectrum is deze vraag volgens de aanhanger van de onpersoonlijke visie immers een vraag zonder inhoud of een *lege vraag*. De identiteitsvraag 'zal de resulterende persoon identiek zijn met mij ?' of de overlevingsvraag 'zal ik sterven ?' heeft geen pointe omdat alle empirische feiten bekend zijn. In de grensgevallen weten we precies wat er aan de hand is, want de resulterende persoon Stefaan-Einsteinium staat met mij in een relatie van mentale verbondenheid rond vijftig procent en dit feit is het enige dat er bestaat. Indien het leven van de persoon geheel en al wordt geconstitueerd door empirische mentale continuïteit en verbondenheid, dan weten we alles over de persoon wanneer we deze mentale feiten kennen.

Of Stefaan-Einsteinium identiek is met mij of met iemand anders — genaamd Einsteinium — is geen verdere vraag. Aan deze vraag toch een betekenis toekennen, gaat uit van de veronderstelling dat het leven van de persoon op het diepe, metafysische feit van de ziel-substantie berust. Een 'ja' of 'neen' antwoord verwachten op de gewichtige identiteitsvraag, veronderstelt dat de persoonsidentiteit bij het ondeelbare Ego berust en dus een kwestie van alles-of-niets is.

De onbeantwoorde identiteitsvraag creëert misschien een gevoel van mysterie, maar zonder de ongewettigde metafysische veronderstelling zijn de grensgevallen niet in het minst raadselachtig. Net zoals de nationale identiteitsvraag 'was Sovjet-Rusland (U.S.S.R.) identiek met het Tsaristisch Rusland van voor de revolutie ?', is de persoonlijke identiteitsvraag 'is Stefaan-Einsteinium identiek met Stefaan Cuypers ?' in het perspectief van dit *radicaal empirisme* een lege vraag. Alle antwoorden op alle zinvolle vragen zijn bekend. De schijnbaar gewichtige identiteitsvraag 'zal de resulterende persoon identiek zijn met mij ?' of de blijkbaar belangrijke overlevingsvraag 'zal ik sterven ?' toch stellen, getuigt van onbegrip inzake de (louter empirische) natuur van de persoonsidentiteit.

Persoonsidentiteit heeft geen belang

De vraag naar de identiteit of de overleving van de persoon kan een lege kwestie zijn. Deze nihilistische gedachte druist in tegen het besef van de significantie van de persoonsidentiteit voor het *zelfbehoud*. Normaal is de vraag

'zal ik overleven?' ('zal ik mijn Zelf behouden?') equivalent met de vraag 'zal deze of gene toekomstige persoon identiek zijn met mij?'. Ik hoop alleen dan op overleven, indien de overlevende van mijn hersentransplantatie, mijn ruimtereis per teleportatie of mijn cel-vervangingsoperatie identiek zal zijn met mij. Indien deze toekomstige persoon iemand anders zou zijn, dan schreef ik in het vooruitzicht van mijn dood mijn testament. In deze existentiële context lijkt de identiteitsvraag van groot belang voor de overlevingsvraag.

Maar volgens de voorstander van de onpersoonlijke visie kunnen de vragen naar het zelfbehoud en de persoonsidentiteit worden ontkoppeld en dan heeft de persoonsidentiteit *geen belang* meer voor het zelfbehoud. Niet alleen is de persoonlijke identiteitsvraag soms een lege vraag, ze heeft soms ook geen enkel belang. De ontkoppeling van het zelfbehoud en de triviale persoonsidentiteit blijkt uit het doordenken op de resultaten van het gedachtenexperiment van de *verdubbeling* :

Sinister	Dexter
S	D
S	D
S	D
S	D
S	D
M	
M	
M	
M	
M	
M	
Medius	

Een vertakking van mentale continuïteit is logisch niet uit te sluiten : één mentale bundel kan zich splitsen in twee. Het is denkbaar dat morgen twee personen — noem hen Sinister en Dexter — mentaal continu zijn met één persoon vandaag : noem hem Medius. De cel-blauwdruk van de stervende Medius staat vannacht model voor de biotechnologische constructie van de twee replica's Sinister en Dexter. Of, misschien meer realistisch, de mentaal symmetrische hersenhelften van Medius worden vannacht getransplanteerd naar de hersenloze lichamen van zowel Sinister als Dexter. Beide zogenoemde 'offshoots' herinneren zich de persoonlijke ervaringen van Medius en hebben het karakter, de intenties, overtuigingen, verlangens, enzovoort van Medius. Dit betekent dat zowel Sinister als Dexter in een relatie van mentale continuïteit staan tot Medius.

Na de verdubbelingsoperatie is er volgens de nihilist echter *geen antwoord* op de identiteitsvraag 'is Sinister of Dexter numeriek identiek met Medius?'⁴ Net zoals de nationale identiteitsvraag 'was West-Duitsland (B.R.D.) of Oost-Duitsland (D.D.R.) één en dezelfde staat als het vooroorlogse Nazi-Duitsland?', is deze persoonlijke identiteitsvraag leeg. Elk van de drie mogelijke antwoorden kampt met een onoverkomelijk bezwaar.

Eerste antwoord : èn Sinister èn Dexter zijn identiek met Medius. Krachtens de symmetrische en transitieve identiteitsrelatie is Sinister dan ook identiek met Dexter ($S=M$ & $D=M/M=D$, dus $S=D$). Maar dit is al vlug contradictorisch. Morgen kunnen Sinister en Dexter misschien nog beschouwd worden als één en dezelfde persoon met twee lichamen en een gespleten geest. Maar binnen een week zijn Sinister en Dexter duidelijk twee verschillende personen : Sinister zou bijvoorbeeld naar Rusland kunnen emigreren om er een nieuw leven te beginnen en Dexter zou naar Amerika kunnen emigreren om er een volledig onafhankelijk leven te leiden.

Tweede antwoord : ofwel Sinister, ofwel Dexter is identiek met Medius. Maar dit is arbitrair. De mentale continuïteitsrelatie tussen Sinister en Medius is immers kwalitatief identiek met de mentale continuïteitsrelatie tussen Dexter en Medius. Er is geen reden om te veronderstellen dat deze relatie in het ene geval wel, maar in het andere geval niet de identiteit met Medius constitueert.

Derde antwoord : niemand is identiek met Medius. Medius is dus overleden tijdens de operatie : verdubbelen betekent bijgevolg sterven. Maar dit is implausibel. Want indien de mentale inhoud van Medius alléén overgedragen werd naar het lichaam van bijvoorbeeld Sinister, dan zouden we concluderen dat Medius niet sterft, maar overleeft als Sinister.⁵ En de verdubbeling is louter een *dubbele* overdracht. De mentale bundel van Medius wordt zowel overgedragen naar het lichaam van Sinister als naar het lichaam van Dexter. Indien een enkelvoudige overdracht het persoonlijke leven doorgeeft, hoe kan een dubbele overdracht dan dodelijk zijn ? Hoe kan een dubbel succes een volledige mislukking zijn ? Verdubbeling betekent bijgevolg niet doodgaan, maar dubbele, *synchrone* overleving.

Het derde antwoord is zeer implausibel in zoverre de vraag 'zal Medius overleven?' de vraag 'zal Sinister of Dexter numeriek identiek zijn met Medius?' vooronderstelt. Uit het doordenken op het derde antwoord blijkt echter dat de overlevingsvraag van de identiteitsvraag moet worden losgemaakt. Want ofschoon niemand identiek is met Medius, sterft Medius niet aan verdubbeling. Verdubbeling blijkt integendeel een succesvolle, dubbele overdracht te zijn. Indien alleen Sinister bijvoorbeeld mentaal continu zou zijn met Medius, dan overleefde Medius als Sinister. In vergelijking met de enkelvoudige mentale continuïteitsrelatie van Medius tot Sinister ontbreekt er *qua natuur* niets aan de tweevoudige mentale

continuïteitsrelatie van Medius tot Sinister én Dexter. Tussen de (enkelvoudige) overdracht en de verdubbeling bestaat er geen kwalitatief, maar slechts een kwantitatief verschil. Indien de overdracht het zelfbehoud waarborgt, dan moet bijgevolg de verdubbeling a fortiori het overleven waarborgen. Net zoals de overdrachtsrelatie moet de verdubbelingsrelatie een overlevingsrelatie zijn: rationeel gezien is verdubbeling *qua zelfbehoud* even goed als overdracht en normale overleving. Misschien is verdubbelen zelfs beter dan normaal overleven, want verdubbeling is een geval van dubbele, synchrone overleving.⁶ Omdat dus zowel Sinister als Dexter mentaal continu zijn met Medius, overleeft Medius als Sinister én Dexter *zonder* identiek te zijn met (één van) beiden. Voor het zelfbehoud van Medius heeft zijn persoonsidentiteit geen verder belang meer.

In het centrale geval (vijftig procent) van de cel-vervangingsoperatie luidt de correcte beschrijving mutatis mutandis dat ik voor de helft als de resulterende persoon Stefaan-Einsteinium overleef *zonder* identiek te zijn met hem. Ook hier vooronderstelt het (partieel) zelfbehoud de persoonsidentiteit niet.

Persoonsidentiteit is niet-vertakte mentale continuïteit

Een doordachte analyse van het gedachtenexperiment van de verdubbeling leidt volgens de aanhanger van de onpersoonlijke visie tot de conclusie dat de persoonsidentiteit voor het zelfbehoud niet significant is. Volgens de nihilist is *enkel en alleen mentale continuïteit* van belang voor het voortdurend voortbestaan — het (over)leven — van de persoon. Daarom ook is het splitsingsgeval geen sterfgeval:

Je zal je identiteit verliezen. Maar er zijn ten minste twee manieren waarop dat kan gebeuren. Sterven is een manier, splitsen is een andere. Deze manieren als hetzelfde beschouwen is twee verwarren met nul. Dubbele overleving is niet hetzelfde als gewone overleving. Maar dit maakt dubbele overleving niet tot hetzelfde als sterven. Het is verder verwijderd van de dood dan gewoon overleven.⁷

Het enige wat er hier aan de hand is, is dat dubbele, synchrone overleving niet beantwoordt aan de *logica* van de identiteitsrelatie. In alle normale overlevingsgevallen (en het denkbeeldige overdrachtsgeval) loopt de nominale identiteitsrelatie parallel met de reële mentale continuïteitsrelatie. Maar in het denkbeeldige verdubbelingsgeval kan de mentale vertakking (één-twee) niet beschreven worden in de taal van de identiteitstermen (één-één).

De nihilist gebruikt dan zonder scrupules de resultaten van de 'science fiction' gedachtenexperimenten in de analyse van de natuur van de persoonsidenti-

teit in het werkelijke leven. Vanuit het standpunt van het zelfbehoud komt de persoonsidentiteit niet alleen in denkbeeldige, maar ook in normale overlevingsgevallen neer op een onbeduidende kwestie van woorden. Spreken in persoonlijke identiteitstermen is louter een manier van spreken — een *façon de parler* — over de continuïteit van de niet-gesplitste mentale bundel. Persoon X vandaag wordt één en dezelfde persoon *genoemd* als persoon Y in het verleden of de toekomst, indien en alleen indien er niet-vertakte mentale continuïteit en verbondenheid bestaat tussen beiden (dit wil zeggen, indien en alleen indien er mentale continuïteit bestaat tussen beiden én er geen persoon Z gelijktijdig bestaat met één van beiden en mentaal continu is met de andere). Ook in normale overlevingsgevallen heeft de persoonsidentiteit op zich zelf geen enkel belang. Ook 'hier en nu' is uitsluitend mentale continuïteit van belang voor het zelfbehoud. Indien het leven van de persoon geheel en al wordt geconstitueerd door de continuïteit van de mentale bundel, dan is enkel en alleen mentale continuïteit van belang voor het overleven van de persoon. In het licht van de onpersoonlijke visie is de persoonsidentiteit immers geen belangrijke reële kwestie, maar een onbeduidende nominale kwestie.

Persoonsidentiteit als een conventionele fictie

De persoonlijke identiteitsvraag is soms leeg en de persoonsidentiteit heeft eigenlijk nooit belang, aldus de nihilist. *Every man of common sense* daarentegen verwacht altijd een 'ja' of 'neen' antwoord op elke identiteitsvraag en acht de persoonsidentiteit steeds belangrijk.⁸ De onpersoonlijke visie staat bijgevolg lijnrecht tegenover onze intuïtieve visie op de natuur en het belang van de persoonsidentiteit. De nihilist die de onpersoonlijke visie voor waar houdt, besluit hieruit dat het gezond verstand dan ziek is. Het Ik is een fictie !

Het 'common sense' concept van de persoonsidentiteit — het persoonlijke Ik — kan volgens de nihilist niet rationeel gerechtvaardigd worden. Maar het feit dat ieder van ons intuïtief deze fictieve opvatting over de persoonsidentiteit heeft kan wel oorzakelijk verklaard worden binnen het algemene kader van het (reductief) naturalisme. Dit programma omvat twee stappen : ten eerste, een *rationele* rechtvaardiging van het belang van de mentale continuïteit en, ten tweede, een *causale* verklaring van het belang dat gehecht wordt aan de persoonsidentiteit (voor bijvoorbeeld de zelf-interesse).

Eerste stap : mentale continuïteit is intrinsiek belangrijk omdat deze relatie de relaties van *project-verwezenlijking* en *identificatie* garandeert. De voorstander van de onpersoonlijke visie kan de significantie van de mentale continuïteitsrelatie natuurlijk niet verklaren in termen van de persoonlijke identiteitsrelatie : dat zou

immers circulair zijn. Hij moet dus een beroep doen op andere, *speciale* relaties. Ik interesseer mij niet voor een toekomstig Zelf dat mentaal continu zal zijn met mij, omdat dat Zelf identiek zal zijn met mij. Maar ik interesseer mij voor zo'n toekomstig Zelf, omdat dat Zelf het best geplaatst zal zijn om mijn projecten te verwezenlijken en omdat ik mij met dat Zelf identificeer.

Het feit dat mentale continuïteit het behoud en de verwezenlijking van projecten garandeert, is een empirisch feit betreffende de psyche van de leden van de biologische soort 'homo sapiens'. Ofschoon de mentale bundel door de tijd heen gradueel verandert, is een radicale verandering van de persoonlijkheidsstructuur eerder uitzonderlijk. Met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid verwacht ik dan ook dat een toekomstig Zelf dat mentaal continu zal zijn met mij dezelfde pro-attitudes en projecten zal hebben en trachten te verwezenlijken als ikzelf.

Het feit dat mentale continuïteit ook de relatie van identificatie garandeert, heeft een evolutionaire motivatie. Het is veel waarschijnlijker dat ik mij identificeer met een Zelf dat mentaal continu zal zijn met mij dan met om het even welk ander toekomstig Zelf, omdat dat Zelf de beste waarborg geeft voor mijn overleving in de strijd om het bestaan. Zo'n Zelf zal beter geplaatst zijn dan om het even welk ander toekomstig Zelf om mijn overleving als de fitste te verzekeren, omdat mijn mentaal continueren normaal parallel loopt met het hebben van mijn lichaam (en hersenen). Mijn mentale overleving hangt normaal af van de overleving van mijn lichaam : indien mijn lichaam verwaarloosd wordt dan sterf ik. Een Zelf dat mentaal continu zal zijn met mij zal normaal ook mijn lichaam hebben en zal bijgevolg in de beste positie verkeren om mijn lichaam te verzorgen (voeden, beschutten tegen de koude, enzovoort) en dus mijn mentale overleving te verzekeren.

Hoewel mijn toekomstig Zelf niet noodzakelijk identiek zal zijn met mij, is er volgens de nihilist niets mysterieus aan mijn toekomstgerichte zelf-interesse. Hoewel de relatie tot mijn toekomstig Zelf geen identiteitsrelatie hoeft te zijn, is deze relatie toch volkomen inzichtelijk in termen van de *empirische psychologie* en de *evoluietheorie*. Mijn interesse in mijn toekomstig Zelf is rationeel gerechtvaardigd omdat dat Zelf mijn projecten ter harte neemt en het object van mijn identificatie is.

Tweede stap : persoonsidentiteit heeft geen intrinsiek, maar slechts een *afgeleid* belang. Het natuurlijke feit dat het gezond verstand toch een intrinsieke waarde toekent aan persoonsidentiteit kan oorzakelijk verklaard worden door *gewoontevorming* en *sociale versterking*.

Ik verduidelijk deze stoute stap in de gedachtengang van de nihilist aan de hand van een laatste gedachtenexperiment (en neem opnieuw mijzelf als proefpersoon).

Stel dat ik na een auto-ongeval op sterven na dood ben. In biochemische *high-tech*laboratoria worden (voor alle zekerheid) twee replica's — Stefaan I en Stefaan II — geconstrueerd naar het model van Stefaan Cuypers. Na mijn lichamelijke dood verlies ik mijn identiteit, maar behoud een gesplitst Zelf : ik overleef als twee verschillende personen, Stefaan I en Stefaan II, zonder identiek te zijn met (één van) beiden. Deze verdubbeling is vanuit rationeel standpunt zelfs beter dan mijn normaal overleven, want Stefaan I kan mijn filosofische projecten verwezenlijken en daardoor promotie maken, terwijl Stefaan II tegelijkertijd op safari kan gaan in Afrika. Hoewel Stefaan I niet identiek zal zijn met mij, zou ik mij toch moeten verheugen op zijn promotie. Omdat Stefaan I mentaal continu zal zijn met mij, zal hij immers mijn belangrijke projecten verwezenlijken en moet ik mij rationeel gezien met hem identificeren. Dat deze andere persoon en niet ik promotie zal maken, heeft op zich zelf geen belang : het verlangen dat *ikzelf* en niet deze persoon promotie zou maken is irrationeel.

Het belang dat ik hecht aan de persoonsidentiteit is afgeleid uit het feit dat persoonsidentiteit normaal samenvalt met mentale continuïteit die project-verwezenlijking en identificatie garandeert. De lijn van de nominale persoonsidentiteit loopt normaal parallel met de lijn van de reële mentale continuïteit; persoonlijke identiteitstermen zijn in normale omstandigheden co-extensief met mentale continuïteitstermen. In normale gevallen kan dus ook de persoonlijke identiteitsrelatie — zij het in afgeleide zin — de speciale relaties van project-verwezenlijking en identificatie garanderen. Maar *op zich zelf* heeft de persoonsidentiteit geen enkel intrinsiek belang. De waarde van de persoonsidentiteit is afgeleid van de waarde van de mentale continuïteit die op haar beurt haar intrinsieke waarde ontleent aan de speciale relaties die ze waarborgt. In het denkbeeldige geval van mijn verdubbeling moet ik daarom uitsluitend belang hechten aan datgene wat ook in normale gevallen *de grond* is voor het afgeleid belang van de persoonlijke identiteitsrelatie. Ik moet met andere woorden rechtstreeks een intrinsieke waarde toekennen aan elke tak van de vertakte mentale continuïteitsrelatie.

Stel nu verder dat Stefaan II met huid en haar verslonden wordt door een luipaard in de Afrikaanse savanne. Ofschoon Stefaan II niet identiek zal zijn met mij, zou ik toch met afgrijzen moeten denken aan zijn lot. Omdat niet alleen Stefaan I, maar ook Stefaan II mentaal continu zal zijn met mij, moet ik mij rationeel gezien ook met hem identificeren. Dat deze tweede, andere persoon en niet ik zal sterven, heeft op zich zelf geen belang : de vertroosting dat deze persoon en niet *ikzelf* zal sterven is irrationeel. Door het dodelijk jachtongeval van Stefaan II zal ik wel mijn identiteit herwinnen ! Want alleen nog Stefaan I zal na de dood van Stefaan II mentaal continu zijn met mij en deze niet-vertakte mentale continuïteitsrelatie kan (opnieuw) beschreven worden in persoonlijke identiteitstermen : 'Stefaan I zal na de dood van

Stefaan II één en dezelfde persoon genoemd worden als Stefaan Cuypers'. Maar hierin een grote troost vinden voor mijzelf en de diepe overtuiging koesteren dat *ikzelf* dan promotie zal maken is irrationeel. Een ongelukkige Afrikaanse gebeurtenis roept geen gelukkige Belgische gebeurtenis in het leven! De persoonlijke identiteitstermen zijn immers niet inhoudelijk, maar louter formeel.

Het natuurlijke feit dat ik hier toch de neiging heb om een intrinsieke waarde toe te kennen aan de persoonsidentiteit is het natuurlijk gevolg van mijn gewoonte om persoonlijke identiteitstermen te gebruiken in plaats van mentale continuïteits-termen. In tegenstelling tot het fragmentarische spreken in termen van 'ervaring', 'Zelf-fase', 'mentale bundel', 'continuïteit' en 'graduele verbondenheid' is het monolitische spreken in termen van 'ik', 'persoon' en 'identiteit' handig in het gebruik en nuttig in de sociale omgang. De gewoonte om in gemakkelijke identiteitstermen te spreken heeft zeer duidelijk een praktische functie in bijvoorbeeld het toeschrijven van verantwoordelijkheid en de prudentiële zelf-interesse. De eenvoudige, maar op zich zelf onbelangrijke persoonlijke identiteitstaal wordt daarom sociaal versterkt ten koste van de ingewikkelde, maar intrinsiek belangrijke continuïteitsstaal. Maar de fictie van het Ik wordt hierdoor aangewakkerd en sociaal bekrachtigd. Door de sociale gewoonte om de termen 'ik', 'persoon' en 'identiteit' te gebruiken, neem ik het onbelangrijke voor het belangrijke en vergeet ik dat persoonlijke identiteitstermen alleen belangrijk zijn in afgeleide zin omdat ze normaal mentale continuïteitsrelaties beschrijven. Een formeel en conventioneel element van de taal — het persoonlijk voornaamwoord 'ik' — wordt daardoor aanzien voor een materieel en essentieel element van de werkelijkheid : het persoonlijke Ik.⁹

Het Ik is een familie van Zelfen

Onze intuïtieve visie op de natuur en het belang van de persoonsidentiteit is volgens de nihilist onwaar en irrationeel. Het gezond verstand leeft in de illusie ! Indien de gewone man in de waarheid wil leven, dan moet hij zijn eigen visie laten varen en vervangen door de ware en rationele onpersoonlijke visie. Echte luciditeit vereist dat de illusie van het Ik doorprikt wordt.

Het 'common sense' concept van de persoonsidentiteit in sterke zin (alles-of-niets identiteit) moet daarom vervangen worden door het filosofisch concept van de persoonsidentiteit in zwakke zin (min-of-meer verbondenheid). Hoewel in het werkelijke leven de persoonlijke identiteitsvraag nooit een lege vraag is, kan de gewone man toch maar een 'ja-en-neen' antwoord verwachten. Bovendien moet het belang dat we hechten aan de persoonsidentiteit in allerlei existentiële

aangelegenheden — in contexten van verantwoordelijkheid, prudentiële zelf-interesse, (liefdes)trouw en belofte, fierheid, enzovoort — in functie van de belangrijk geachte mentale continuïteit worden herzien. Ook in normale omstandigheden heeft de persoonsidentiteit geen intrinsieke waarde. De onpersoonlijke oplossing voor het probleem van de persoonsidentiteit brengt met andere woorden een diepgaande aanpassing van de algemeen aanvaarde overtuigingen en waarden betreffende de persoonsidentiteit met zich mee.¹⁰ Ter illustratie bespreek ik kort de nihilistische aanpassing van ons metafysisch Zelf-beeld.

Het unitaire Zelf-beeld moet plaats ruimen voor het *pluralistische* Zelf-beeld. Want het leven van een persoon is eigenlijk een geschiedenis van opeenvolgende Zelfen of een familie van Zelfen :

Het onderscheid tussen de opeenvolgende Zelfen kan gemaakt worden op basis van, ... de graden van psychologische verbondenheid. Aangezien deze verbondenheid een kwestie van gradatie is, kan het maken van deze onderscheidingen overgelaten worden aan de keuze van de spreker en is het toegestaan om te variëren afhankelijk van de context.¹¹

De persoonlijke identiteitsrelatie wordt geheel en al door de relatie van mentale continuïteit geconstitueerd. Deze mentale continuïteit bestaat uit niets anders dan seriële mentale verbondenheid; de koord van mentale continuïteit wordt gevormd door een reeks van overlappende touwtjes van mentale verbondenheid. En deze laatste relatie slaat op het *directe* verband tussen twee delen van de mentale bundel — twee Zelf-fasen — wat betreft het geheugen, het karakter en de talenten, de intenties en de ambities, de overtuigingen en de verlangens, en andere mentale kenmerken. De *graad* van mentale verbondenheid tussen twee Zelf-fasen wordt dan bepaald door het aantal en de kracht van de directe mentale relaties tussen beide : de verbindingen van geheugen, karakter, enzovoort kunnen minder of meer talrijk en sterk zijn.

Het Ik verbreekt tot een mozaïek van Zelfen, want het Ik wordt uiteindelijk volledig geconstitueerd door graduele mentale verbondenheid. Het 'ik' of 'heden Zelf' is dan dat deel van de mentale bundel waarmee een persoon sterk verbonden is. Delen waarmee hij zwak verbonden is, zijn het 'verleden Zelf' en het 'toekomstig Zelf'. Het 'voorvaderlijk Zelf' en het 'afstammend Zelf' zijn tenslotte die delen van de mentale bundel waarmee een persoon niet meer of nog niet verbonden is.

Deze manier van spreken over de persoon is analoog met het spreken over opeenvolgende generaties. De analogie gaat echter verder dan de suggestie van de termen. Want net zoals mijn grootvader 'overleeft' als mijn vader en hij als

mijzelf zonder dat wij identiek zijn met elkaar, overleeft mijn voorvaderlijk Zelf als mijn verleden Zelf en dit Zelf als mijn heden Zelf *zonder* dat wij identiek met elkaar zijn. Mijn familie van Zelven bezit geen gemeenschappelijk, diep unitair Zelf, net zomin als opeenvolgende generaties deel uitmaken van een overkoepelende, metafysische generatie. Net zoals mijn kleinkind en ik totaal verschillende personen zijn, zijn mijn afstammend Zelf en mijn heden Zelf *totaal verschillende* Zelven. En net zoals de vroegtijdige dood van mijn kleinkind mij veel verdriet zou doen, stemt de gedachte aan de dood van mijn afstammend Zelf mij verdrietig. Maar ik sta geen doodsangsten uit, want ik — mijn heden Zelf — zal niet sterven, maar *hij*, mijn afstammend Zelf. Ik ben geen 'Sein zum Tode' !

Besluit : het instinctief personalisme

Wie de moderne gedachte dat een persoon niets anders is dan een reeks van ervaringen die zich voordoen tot in haar uiterste consequenties doordenkt, zou moeten onthutst en zelfs verbijsterd zijn. Want op de keper beschouwd leidt deze onpersoonlijke visie uiteindelijk tot de vernietiging van de persoonsidentiteit en de verbrokkeling van het Ik.

De gedachte dat het Ik even onpersoonlijk is als 'het regent' gaat lijnrecht in tegen onze intuïtieve opvatting over de natuur van personen. En de gedachte dat de persoonsidentiteit een onbelangrijke kwestie van woorden is, druist in tegen onze normale waardebeleving en gevoeligheden. De nihilist bestempelt dit instinctief personalisme van het gezond verstand echter als illusorisch. Wordt de gewone man — indien hij voet bij stuk houdt — er dan toe gedwongen te leven met de fictie van het Ik ?

De wederopvoering van het Cartesiaanse *Ego Cogito* — of een transcendentale variant van deze metafysische idee — om ons instinctief personalisme te redden lijkt mij een over-reactie te zijn. Want bij het postuleren van een substantieel of een transcendentiaal Ik wordt de existentiële fictie van het Ik gewoonweg vervangen door het metafysisch mirakel van het Ik. Moet de gewone man dan kiezen tussen een fictie of een mirakel ?

Op de ontpersoonlijking van de persoon in de Anglo-Amerikaanse wijsbegeerte zijn er natuurlijk verschillende andere reacties mogelijk. Eén reactie bestaat erin de analytische filosofen een grenzeloze naïveteit te verwijten, hen de rug toe te keren en inspiratie te zoeken in het Duitse idealisme, de existentiële fenomenologie, het Franse deconstructivisme of de psychoanalyse voor een andere — en betere ? — visie op het Ik.¹² Mijn reactie is minder radicaal, want ik heb de overtuiging dat er voor de identiteitscrisis van het Ik een oplossing kan gevonden worden *binnen het analytische denkkader zelf*.¹³ Zo'n oplossing bestaat

uit twee delen : ten eerste, een diagnose van de onpersoonlijke visie en, ten tweede, een therapie voor het verbrokkelde Ik. Tot slot geef ik een ruwe schets van dit project.

Diagnose : de onpersoonlijke visie lijdt aan de ziektes van *individualisme* en *psychologisme*. De nihilist interpreteert de persoonlijke identiteitsvraag eerst als een vraag naar de identiteit van het geïsoleerde individu en daarna als een vraag naar de geestelijke identiteit (van dat geïsoleerde individu). De persoon wordt hierbij reeds van het begin af herleid tot een privaat Zelf. Maar deze 'eerste persoon enkelvoud' heeft sinds de Wittgenstein van de *Philosophische Untersuchungen* rake klappen moeten incasseren.¹⁴ De nihilist heeft af te rekenen met onoverkomelijke bezwaren tegen introspectieve zelfkennis en ostensieve zelf-referentie. Er zijn bijgevolg goede redenen om te geloven dat het methodologisch solipsisme dat ten grondslag ligt aan de onpersoonlijke visie een theoretische fictie is.

Therapie : het Ik moet zich (daarom) *socialiseren* en *incarneren*. Indien de persoonlijke identiteitsvraag gesteld vanuit 'my own case' een valse start is, dan lijkt het startpunt voor de vraagstelling naar de persoonsidentiteit in 'the case of others' te liggen. Andere personen verschijnen van meet af aan als intersubjectieve, belichaamde wezens. De natuur schenkt aan personen hun materie en hun bezieling ontvangen zij van de sociale levensvorm : wij zijn essentieel sociale, geïncarneerde personen. Een persoon is onherleidbaar een persoon. Enerzijds is het Ik geen serie van ervaringen, maar heeft het ervaringen. Anderzijds is het Ik geen lichaam, maar heeft het een lichaam. Toch is het Ik geen substantieel of transcendentiaal Ego, want het heeft niet alleen psychische capaciteiten, maar ook lichamelijke capaciteiten en fysische karakteristieken.¹⁵ Deze capaciteiten van een persoon — in het bijzonder de capaciteiten om te handelen en te bewegen — worden geactualiseerd door en uitgeoefend in een sociale context. Het leven van een persoon is zoals een rivier in haar bedding tussen bron en monding : de 'sociale' bedding constitueert de identiteit van de 'natuurlijke' levensloop tussen geboorte en dood.

Het instinctief personalisme van het gezond verstand moet bijgevolg niet afgedaan worden als een mythe. Want het persoonlijke Ik is geen conventionalistische fictie en ook geen essentialistisch mirakel, maar een tastbare realiteit in de intersubjectieve werkelijkheid.

Noten

¹Het probleem van de numerieke persoonsidentiteit door de tijd heen is in de eerste plaats een *ontologisch* probleem : wat maakt dat deze persoon vandaag één en dezelfde is als die

persoon in het verleden of de toekomst ? Mijn beschrijving van de onpersoonlijke oplossing voor dit probleem is hoofdzakelijk gebaseerd op het werk van de Engelse filosoof Derek Parfit (*Reasons and Persons*, Oxford, 1984, blz. 199-306) en de Amerikaanse filosoof John Perry ('The Importance of Being Identical' in : Amélie Oksenberg Rorty (ed.), *The Identities of Persons*, Berkeley, 1976, blz. 67-90).

²Voor meer details, zie mijn 'Persoonlijke Identiteit in de Analytische Wijsbegeerte : de Bundel-Theorie en de Ego-Theorie', *Algemeen Nederlands Tijdschrift voor Wijsbegeerte*, 84 (1992), blz. 196-198.

³Geciteerd door Derek Parfit, *op. cit.* (noot 1), blz. 502 (mijn vertaling).

⁴Volgens de metafysicus is er daarentegen *in principe steeds een antwoord* op deze identiteitsvraag te geven. Soms beschikken we niet over de nodige bewijsgronden voor een beslissend antwoord op de identiteitsvraag, maar dit betekent nog niet dat de metafysische waarheidscondities dan zouden ongedetermineerd zijn. Vergelijk : Roderick M. Chisholm, 'Reply to Strawsons Comments' in : H. Kiefer & M. Munitz (eds), *Language, Belief and Metaphysics*, New York, 1970, blz. 188 (mijn vertaling) : "Veronderstel nu dat we onszelf de vragen stellen 'Zal ik Links [Sinister] zijn ?' en 'Zal ik Rechts [Dexter] zijn ?', ... dan hebben de[ze] vragen ... volledig bepaalde antwoorden. De antwoorden zullen eenvoudig 'Ja' of 'Nee' zijn. ... Waar ik wil op aandringen — ik geef toe dat ik geen argument kan geven — is dat dit het geval zal zijn zelfs indien al onze normale criteria [bewijsgronden] voor de persoonsidentiteit te kort schieten." Met andere woorden, de ondeelbare ziel-substantie van Medius gaat volgens de metafysicus of naar links (Sinister is Medius), of naar rechts (Dexter is Medius), of houdt op te bestaan (Medius sterft).

⁵Dit is de conclusie van het gedachtenexperiment van de *overdracht*. Voor een moderne versie van deze klassieke 'puzzle case' die John Locke voor het eerst introduceerde, zie : Anthony Quinton, 'The Soul' in : John Perry (ed.), *Personal Identity*, Berkeley, 1975, blz. 53-72. Hoewel de meeste filosofen — en de meesten onder ons — deze conclusie aanvaarden, wordt ze aangevochten door Bernard Williams in : *Problems of the Self*, Cambridge, 1973, blz. 181.

⁶Een interessante literaire beschrijving van de voordelen van dubbele, synchrone overleving kan gevonden worden bij Susan Sontag, 'The Dummy' in haar *I, etcetera*, New York, 1979, blz. 85-97. (Jacques De Visscher maakte mij attent op deze amusante novelle.) Sontag verwaarloost echter de identiteitsproblematiek.

⁷Derek Parfit, *op. cit.* (noot 1), blz. 262 (mijn vertaling).

⁸Voor meer details, zie opnieuw mijn *op. cit.* (noot 2), blz. 200-201.

⁹Dit moderne reductionisme heeft veel gemeen met de klassieke naturalistische verklaring van de fictieve persoonsidentiteit die David Hume reeds gaf in : *A Treatise of Human Nature*, Book I, Part IV, Section VI.

¹⁰Voor een nauwgezette uitwerking van deze herziening en aanpassing, zie : Derek Parfit, *op. cit.* (noot 1), blz. 307-347.

¹¹Derek Parfit, *op. cit.* (noot 1), blz. 304 (mijn vertaling).

¹²Ten minste één continentaal filosoof, met name Paul Ricoeur (in *Soi-même comme un autre*, Paris, 1990), heeft zich in zijn *hermeneutiek van het Ik* integendeel laten inspireren door de analytische filosofie van de persoonsidentiteit. Ik heb evenwel nog niet de tijd

gevonden om deze confrontatie tussen continentale en analytische wijsbegeerte naar haar waarde te schatten.

¹³In mijn (onuitgegeven) dissertatie *Persoonsidentiteit. Een controverse in de Analytische Wijsbegeerte* (KU Leuven, 1990) heb ik, in navolging van de Oostenrijkse filosoof Ludwig Wittgenstein en de Engelse filosoof Peter F. Strawson, een *sociaal holistische* oplossing uitgewerkt voor het probleem van de persoonsidentiteit.

¹⁴Voor een recente, frontale aanval (in een semantisch kader), zie : de controversiële studie van Saul A. Kripke, *Wittgenstein on Rules and Private Language. An Elementary Exposition*, Oxford, 1982.

¹⁵Voor deze stelling dat het persoonsconcept *logisch primitief* is en dus onherleidbaar tot enerzijds het Zelf-concept en anderzijds het lichaamsconcept, zie : Peter F. Strawson, *Individuals. An Essay in Descriptive Metaphysics*, London, 1959, blz. 87-116.